

ВСТУПНА СТАТТЯ

УДК 37.015.31:172.15]:82.161.2.09-1Мозолевський

DOI:<https://doi.org/10.54662/veresen.3.2026.01>

Галина Запорожченко,

ORCID iD 0000-0001-8328-0279

завідувач центру освітнього краєзнавства

імені Дмитра Кременя, відмінник освіти України

Миколаївський обласний інститут

післядипломної педагогічної освіти

вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна

galina.zaporozhchenko@moippo.mk.ua

МІЖ АРХЕОЛОГІЄЮ І ПОЕЗІЄЮ: ФЕНОМЕН БОРИСА МОЗОЛЕВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ (до 90-річчя славетного земляка)

У статті осмислюється постать Бориса Мозолевського як унікального феномена української культури, в якому органічно поєдналися наукова діяльність археолога та поетична творчість митця. Акцентовано на патріотичних мотивах його лірики, зокрема поезії «Балада про рідну пісню», та обґрунтовано доцільність використання творчої спадщини Б. Мозолевського в інтегрованій краєзнавчо-літературній роботі з учнівською молоддю. Стаття має науково-методичне спрямування і доповнюється практичною розробкою інтегрованого заняття.

Ключові слова: археологія; Борис Мозолевський; інтегроване заняття; краєзнавство; національна пам'ять; патріотична лірика; поезія.

© Запорожченко Г. М., 2026

Вступ. Сучасний освітній процес орієнтований на інтеграцію знань, формування національної ідентичності та виховання особистості, здатної до осмислення культурно-історичної спадщини свого народу. У цьому контексті особливої ваги набуває звернення до митців, діяльність яких поєднує наукове пізнання, мистецьке осмислення дійсності й активну громадянську позицію.

Такою знаковою постаттю є Борис Миколайович Мозолевський (1936–1993) – видатний український археолог, поет, публіцист, лауреат Державної премії України.

У його особі поєднався талановитий історик-археолог, допитливий і сумлінний вчений, закоханий у рідну землю лірик. Недавномо дехто з прихильників його таланту, друзів іноді навіть каламбурили на кшталт того, що Борис, мовляв, перший археолог серед поетів і перший поет серед археологів. А деякі його називали навіть скіфом, на що він зовсім не ображався (Шкварець В. П., 2004, с. 56). Його творчий доробок становить важливий сегмент культурного простору України другої половини ХХ століття та має значний виховний і методичний потенціал. Як зауважує відомий

сучасний письменник Ігор Павлюк: «У нас є поети-політики, поети-художники... Поет-археолог наразі один – Борис Мозолевський. Його вірші пахнуть космічно-степовим вітром, кураєм і полином. Його поезія глибока, як небо України. Його доля унікальна» (Бібліографічний покажчик до вшанування пам'яті Бориса Мозолевського, електронний ресурс).

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного осмислення спадщини Бориса Мозолевського як джерела формування історичної пам'яті, патріотичної свідомості та краєзнавчої компетентності учнівської молоді.

Борис Мозолевський як феномен синтезу науки і мистецтва

Наукова діяльність Бориса Мозолевського нерозривно пов'язана з дослідженням скіфської культури Північного Причорномор'я. Його археологічні відкриття, зокрема знахідка золотої скіфської пекторалі в кургані Товста Могила (1971 р.), стали подіями світового значення й істотно розширили уявлення про духовний і художній світ скіфської цивілізації.

Водночас археологія для Б. М. Мозолевського була не лише професійною сферою, а й способом глибинного філософського осмислення історії. Це світовідчуття, на думку І. І. Кіщак, «органічно відобразилось у його поетичній творчості. Він був і поетом-особистістю, і вченим-особистістю. Особистістю талановитою, багатогранною, самодостатньою. Його вірші лягали абсолютно ідентичним підтекстом до його наукових шукань, філософських роздумів, громадянської позиції; і талант був самобутнім, унікальним і визначався передусім патріотичним єством» (Кіщак І. І., 2009, с. 140). Поезія митця характеризується високим рівнем метафоричності, символічною насиченістю та історіософською спрямованістю.

Як зазначає Л. В. Старовойт, «його поезія виростає з глибин історичної пам'яті народу, поєднуючи археологічне мислення з ліричним світовідчуттям» (Старовойт Л. В., 2007, с. 110).

Водночас Ю. І. Гузенко наголошує, що поетична творчість автора «*позначена філософською глибиною, історизмом та відчуттям єдності людини і степу*» (Гузенко Ю. І., 2004, с. 331). Характерною рисою поетичного світу Мозолевського є трансформація археологічних реалій – кургану, степу, землі, дороги – у місткі символи історичної тяглості, духовної пам'яті народу та відповідальності особистості перед минулим і майбутнім. Водночас його лірика позначена щирістю, емоційною безпосередністю та глибоким зв'язком із пережитим життєвим досвідом і любов'ю до рідної землі, що дозволяє розглядати митця в контексті поетів шістдесятницького світоглядного кола (Кіщак І. І., 2009, с. 139). Борис Мозолевський постає як митець, у якому органічно поєдналися риси науковця й поета, що дає підстави визначати його як «археолога у поезії і поета в археології» (за В. І. Марущак) та зумовлює міждисциплінарний характер його творчої спадщини.

Патріотичні мотиви поезії «Балада про рідну пісню»

Важливе місце в поетичному доробку Бориса Мозолевського посідає патріотична лірика. Поезія «Балада про рідну пісню» є показовим зразком художнього осмислення національної ідентичності через образ народної пісні. У творі вона постає як носій історичної пам'яті, духовний оберіг народу та форма збереження національної самобутності. Уже перші рядки балади вводять у трагічний історичний контекст – автор вдається до антитези, різко руйнуючи очікувану гармонію природи:

*То не лебеді кричали,
Не сполохані зигзиці...
То ловили яничари
Українок білолицих.*

Образ яничарів у творі має символічне навантаження. Це не лише загарбники, а й люди, які втратили зв'язок із власним народом. Саме тому особливої ваги набуває риторичне звернення:

*Яничари, яничари!
Чи не так співали мами?*
У цих рядках звучить докір і водночас

спроба пробудити пам'ять – нагадати про витоки, що не можна остаточно знищити.

Кульмінаційним моментом є поява пісні як символу духовного спротиву:

*Забриніла раптом пісня
Та й знялася в небо синє.*

Спочатку вона виникає як тихий голос, але поступово набуває все більшої сили:

*Та мелодія широка
Залила ревіння кляте.*

Цей розвиток підкреслює, що народна пісня виходить за межі індивідуального переживання й перетворюється на голос усього народу. Особливо виразним є персоніфікований образ пісні, що поводить як жива істота, здатна чинити опір насильству:

*Забивали кляпом рота –
Пісня рвалася з-під кляпа.*

Такий художній прийом увиразнює ідею незнищенності національного духу: навіть фізичне пригнічення не може заглушити внутрішній голос народу. Подальший розвиток образу пісні ще більше посилює її символічне значення:

*Розцвітала буйним квітом,
Билась в горі об причали...*

Тут пісня постає як стихія: вона і краса, і біль, і боротьба водночас. Через неї передано глибоке емоційне переживання історичної долі України. Узагальнювального значення набуває фінальна метафора:

*Ніби кара і прокляття –
Біла туга України.*

Цей образ концентрує в собі історичну пам'ять, страждання і моральний осуд. «Біла туга» – це і чистота народної душі, і невимовний біль втрат, і водночас вирок тим, хто зрікся свого коріння. Не менш промовистим є фінал твору, де змінюється стан самих яничарів:

*...Серед степу з божевілля
Землю їли яничари.*

Ця сцена символізує духовний розпад і кару за зраду власної ідентичності. Пісня, що пробудила пам'ять, стає для них нестерпною правдою.

Так пісня у творі набуває символічно-

го значення голосу історичної пам'яті, що водночас викриває трагедію яничарства як втрати національної ідентичності. Патріотизм у поезії Мозолецького позбавлений декларативності; він виявляється через глибоке емоційне переживання долі рідної землі, мови й культури, що робить твір особливо цінним для освітнього процесу.

Методичний потенціал творчості Бориса Мозолецького

У практичній роботі з учнівською молоддю ефективним є проведення інтегрованих занять, що поєднують літературне, історичне та краєзнавче осмислення матеріалу. Зокрема, апробовано інтегроване заняття на тему «Борис Мозолецький – археолог у поезії і поет в археології. Патріотичні мотиви поезії “Балада про рідну пісню”».

Метою заняття може бути поглиблення знань учнів про літературу рідного краю в контексті історичних подій, розвиток навичок аналізу ліро-епічного твору, формування історичної пам'яті й виховання патріотичних почуттів.

Висновок. Борис Мозолецький широко відомий як археолог і менше як поет, хоча його поезія заслуговує на особливу увагу з боку літературознавців, книговидавців, на вивчення в школі, бо несе в собі не лише високу інформативну насиченість, але й особливу позитивну енергію кришталеву чистої й чесної людини (Голуб І. Б., 2025, с. 2). Він – яскравий приклад синтезу науки й мистецтва в українській культурі. Його поезія, що її пронизано історичною пам'яттю та патріотичними мотивами, становить вагомий методичний ресурс для формування національної свідомості учнівської молоді.

Борис Мозолецький постає як митець, у творчості якого органічно поєднано наукову точність і художню образність, що зумовлює унікальність його постаті. Важливо підкреслити: звернення до творчості славетного краянина в освітньому процесі сприяє не лише поглибленню літературних і історичних знань, а й формуванню ціннісного ставлення до національної культурної спадщини, усвідомленню тяглості історич-

ного розвитку та ролі особистості в ньому. Інтеграція його наукової та поетичної спадщини в навчальний процес відкриває широкі можливості для реалізації міждисциплінарного підходу, що відповідає сучасним освітнім тенденціям і запитам суспільства.

Отже, творчість Бориса Мозолевського постає не лише як об'єкт літературознавчого осмислення, а й як дієвий інстру-

мент національно-патріотичного виховання, формування історичної пам'яті та культурної ідентичності молодого покоління. Спадщина земляка-науковця, поета переконливо засвідчує, що справжня національна пам'ять живе не лише в археологічних знахідках, а передусім у слові, що, подібно до його «рідної пісні», здатне долати час, протистояти забуттю й формувати духовний код нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гузенко Ю. І. До 70-річчя від дня народження нашого земляка Б. М. Мозолевського – історика, археолога, скіфолога, поета / Ю. І. Гузенко, В. П. Шкварець, Г. П. Шкварець // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. V Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв, 2004. – С. 329–333.
2. Кіщак І. І. Наукові праці / І. І. Кіщак // Том 115. Випуск 102. – 2009. – С. 138–142.
3. Літературний огляд у бібліографічному виданні // Ірина Голуб за матеріалами з фонду ДОУНБ та інтернет-джерелами, 2025. – Режим доступу: <https://www.libr.dp.ua/?do=ukrainica&id=35&idg=580&lng=1>
4. Мозолевський Борис: поет, шукач скарбів і волі // Бібліографічний покажчик до вшанування пам'яті Бориса Мозолевського – українського археолога і поета, дослідника скіфської старовини. (Електронний ресурс) Режим доступу: <https://msmb.org.ua/biblioressursi/bibliografiya/osobistosti/mozolevskyiy-boris-poet-shukach-skarbiv-i-voli/>
5. Старовойт Л. В. Духовний потенціал творчості Бориса Мозолевського / Л. В. Старовойт // Письменники Миколаївщини: літературно-критичні матеріали до курсу «Літературне краєзнавство»: навч. посібник для студентів філологічних спеціальностей. – Миколаїв, 2007. – С. 108–116.
6. Шкварець В. П. Борис Миколайович Мозолевський. Життя і творчість / В. П. Шкварець. – Миколаїв : ТОВ ВіД, 2004. – С. 56–64.

AT THE INTERSECTION OF ARCHAEOLOGY AND POETRY: THE PHENOMENON OF BORYS MOZOLEVSKYI IN UKRAINIAN CULTURE (ON THE 90TH ANNIVERSARY OF THE RENOWNED COMPATRIOT)

Zaporozhchenko Halyna,

*Head of the Dmytro Kremin Center for Educational
Local History, Excellence in Education of Ukraine
Mykolaiv In-Service Teacher Training Institute
4-a, Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
galina.zaporozhchenko@moippo.mk.ua*

The article provides a comprehensive scholarly and methodological analysis of the figure of the distinguished Ukrainian archaeologist and poet Borys Mozolevskyi (1936–1993), marking the 90th anniversary of his birth. The uniqueness of his heritage is defined as a harmonious synthesis of scientific and artistic worldviews. The author analyzes the artist's worldview, in

which archaeology and literary creativity merge into a unified method of profound philosophical understanding of the historical continuity of the Ukrainian people. Special attention is paid to the analysis of the poem «Ballad of the Native Song» as a representative example of B. Mozolevskyi's patriotic lyric poetry. Through the prism of the literary text, the concept of national identity is explored, the phenomenon of «janissarism» (defined as a voluntary loss of historical memory and spiritual roots) is condemned, and the folk song is depicted as an invincible symbol of spiritual resistance and the inner code of the nation. It is shown that patriotism in the author's lyrics is free from mere declaration, relying instead on a sincere emotional experience of Ukraine's historical destiny.

The paper substantiates the high educational and pedagogical potential of B. Mozolevskyi's heritage for modern education. The expediency of implementing an integrated approach when studying regional literary and local history material is demonstrated. The practical value of the study lies in the proposed model of an integrated lesson, «Borys Mozolevskyi: An Archaeologist in Poetry and a Poet in Archaeology», which combines literary, historical, and local history aspects. The materials of the article are aimed at subject teachers and extracurricular educators involved in the national-patriotic education of youth and the formation of their cultural identity.

Keywords: archaeology; Borys Mozolevskyi; integrated lesson; local history studies; national memory; patriotic lyrics; poetry.

REFERENCES

1. Holub, I. (2025). Literaturnyi ohliad u bibliohrafichnomu vydanni [Literary review in a bibliographical publication]. Based on materials from the Dnipro Regional Universal Scientific Library (DOUNB) and internet sources. Online. Retrieved from: <https://www.lib.dp.ua/?do=ukrainica&id=35&idg=580&lng=1> (ukr).
2. Huzenko, Yu. I., Shkvarets, V. P. & Shkvarets, H. P. (2004). Do 70-richchia vid dnia narodzhennia nashoho zemliaka B. M. Mozolevskoho – istoryka, arkheoloha, skifoloha, poeta [On the 70th anniversary of the birth of our compatriot B. M. Mozolevsky – historian, archaeologist, Scythologist, poet]. *Istoriia. Etnohrafiia. Kultura. Novi doslidzhennia. V Mykolaivska oblasna kraieznavcha konferentsiia*. Mykolaiv, 2004, 329–333 (ukr).
3. Kishchak, I. I. (2009). *Naukovi pratsi* [Scholarly Works]. Tom 115. Vypusk 102, 138–142 (ukr).
4. Mozolevskyi Borys: poet, shukach skarbiv i voli [Mozolevskyi Boris: poet, seeker of treasures and freedom]. In *Bibliohrafichni pokazhchyk do vshanuvannia pam'yati Borysa Mozolevskoho – ukrainskoho arkheoloha i poeta, doslidnyka skifskoi starovyny*. (Elektronnyi resurs) Retrieved from: <https://msmb.org.ua/biblioresursi/bibliografiya/osobistosti/mozolevskyiy-boris-poet-shukach-skarbiv-i-voli/> (ukr).
5. Shkvarets, V. P. (2004). *Borys Mykolaiovych Mozolevskyi. Zhyttia i tvorchist* [Borys Mykolaiovych Mozolevskyi. Life and work]. Mykolaiv: TOV ViD, 56–64 (ukr).
6. Starovoit, L. V. (2007). Dukhovnyi potentsial tvorchosti Borysa Mozolevskoho [Spiritual potential of the work of Borys Mozolevskyi]. In *Pysmennyky Mykolaivshchyny: literaturno-krytychni materialy do kursu «Literaturne kraieznavstvo»*. Mykolaiv, 108–116 (ukr).

Стаття надійшла до редакції 22.06.2026

Прийнято до друку 30.09.2026